

21. YÜZYILDA SOSYAL HAK MÜCADELESİ: TEKEL DİRENİŞİ

Elif Hacısalihoğlu
Trakya Üniversitesi
Göksu Uğurlu
Ankara Üniversitesi
Gamze Yücesan Özdemir
Ankara Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışma, 15 Aralık - 2 Mart 2010 tarihleri arasında 78 gün süren Tekel Direnişinin, sosyal hak mücadelesinin 21. yüzyılda alması gereken biçim olarak üç temel eksenini ortaya çıkardığını vurgulamaktadır: Sosyal hak mücadelesinin kendiliğindenliği, sosyal hak mücadelesinin sınıfsal niteliği ve sosyal hak mücadelesinin dili ve pratikleri.

Anahtar sözcükler: sosyal hak mücadelesi, kendiliğindenlik, sınıf bilinci, ezilenlerin pedagojisi, Tekel Direnişi.

ABSTRACT

This study, based on the Tekel workers' resistance, aims to underline three main axes that social right struggle in the 21th century should be based on: the spontaneity of the social rights struggle, the class-based nature of the social rights struggle and the language and daily practices of the social rights struggle.

Key words: social rights struggle, spontaneity, class consciousness, the pedagogy of oppressed, Tekel workers' resistance.

21. yüzyılın başında Türkiye'de sosyal hak mücadelesinde egemen eğilim olarak işçi sınıfının edilginleştiği, sınıfın parçalandığı ve sınıfın kültürel bir istila altında olduğunu saptayabiliriz. Türkiye'de sosyal hak mücadelesinde son dönemde gözlemlenen, işçi sınıfını temsil ettiği iddiasında olan emek örgütlerinin tabandan koptuğu, talepleri tabanla birlikte örmediği, talepleri egemen söylem içinde şekillendirdiği ve dolayısıyla sosyal hak mücadelesinin ardında toplumsal bir güç olmadığıdır. Tam da bu noktada, bu egemen eğilimleri reddeden bir sosyal hak mücadelesi olarak Tekel Direnişi önemli bir deneyimdir. Bu çalışma,

15 Aralık - 2 Mart 2010 tarihleri arasında 78 gün süren Tekel Direnişinin, sosyal hak mücadelesinin 21. yüzyılda alması gereken biçim olarak üç temel eksenine ortaya çıkardığını vurgulamaktadır: Sosyal hak mücadelesinin kendiliğindenliği, sosyal hak mücadelesinin sınıfsal niteliği ve sosyal hak mücadelesinin dili ve pratikleri.

Çalışmanın temel sorunsalına geçmeden önce, tüm çalışmanın konusu olacak Tekel Direnişi'ni ana noktaları ile hatırlamak çalışma açısından anlamlı olacaktır¹. 15 Aralık 2009 tarihinde Tekel işletmelerinin özelleştirilmesi sonucunda mevcut işlerini yitirip 4-C statüsüne² alınmak istenen Tekel İşçileri birçok ilden Ankara'ya doğru yola çıktılar ve yoğun uğraşlar sonucu işçiler Ankara'ya girdiler. 23 Aralık tarihinde, yaklaşık 8 ay boyunca toplanamayan Türk-İş Başkanlar Kurulu, Tekel işçilerinin "Genel grev" çağrılarını üzerine toplandı. Toplantı sonucunda Türk-İş, "Sürekli eylem" adı altında bir dizi eylem kararı aldı. 30 Aralık tarihinde yeniden toplanan Türk-İş Başkanlar Kurulu Tekel işçileri için miting kararı aldı. Tek Gıda-İş Başkanlar Kurulu 7 Ocak'ta, 12 bin işçinin eşleriyle birlikte Ankara'da olacaklarını, ilk üç gün oturma eylemi yapacaklarını, ikinci üç gün açlık grevine başlayacaklarını, ardından da sorunun çözülmemesi halinde 12 bin işçiyle ölüm orucuna gireceklerini duyurdu. 15 Ocak tarihinde Ankara'da olan yaklaşık 10 bin Tekel işçisi, üç günlük oturma eylem süresince geceyi dışarıda geçirdi. 17 Ocak'ta Türk-İş'in TEKEL işçileri için Sıhhiye Meydanı'nda gerçekleştirdiği, "Emek, Barış, Özgürlük İçin Demokrasi ve Haklar" mitingine ise yaklaşık 100 kişi katıldı. Ardından da üç günlük oturma eylemini tamamlayan işçilerden 100 kişi Türk-İş Genel Merkezi içindeki konferans salonunda açlık grevine başladı. 21 Ocak'ta Türk-İş Genel Merkezi'nde tekrar bir araya gelen konfederasyonlar, hükümete süre tanırken, Tek Gıda-İş Sendikası da hükümet ile müzakerelerin olacağı gerekçesiyle açlık grevine ara verdiğini duyurdu. 26 Ocak'ta tekrar Türk-İş'te toplanan konfederasyonlar, hükümet ile uzlaşma sağlanmaması durumunda üretimden gelen güçlerini kullanma eylemi gerçekleştireceklerini duyurdu. 20 Şubat'ta KESK, DİSK, Türk-İş ve Kamu-Sen konfederasyonlarının şube temsilcileri Ankara'da bir miting gerçekleştirerek, geceyi Tekel çadırlarında geçirdi. TEKEL işçilerinin 4/C'ye başvuru sü-

¹ Ana noktalar çıkarılırken, Abdurrahman Gök'ün Politeknik adlı web sitesinde yayınlanan "78 Günlük Tekel Direnişinin Kısa Özeti" adlı yazısından yararlanılmıştır. <http://www.politeknik.org.tr/site/index.php/guncel/1610-78-gunluk-tekel-direnisinin-kisa-bir-ozeti.html> (20.04.2010).

² "4-C, Devlet Memurları Kanunu adlı yasanın dördüncü maddesinin "c" fıkrasıdır. Bu maddeye göre Bakanlar Kuruluna sınırları ve içeriği çok belirli bir yetki verilmiştir. Buna göre Bakanlar Kurulu, hangi görevlerin "bir yıldan az süreli veya mevsimlik hizmet" olduğuna karar verebilir; görevin niteliği bu iki özellikten birine uygunsa o görevlerde çalışacak kişiler "geçici personel" olarak istihdam edilebilecektir. Bakanlar Kurulu, özelleştirme sonunda açığa kalan işçileri bu statüde istihdamına karar vermiştir; oysa yetkisi bu işte çalıştırılacak görevleri belirlemekten ibarettir. Başka türlü söylersek, Bakanlar Kurulu "görevleri belirlemek" yerine "işçileri belirlemek" uygulamasına gitmiştir. Yasayı ihlal etmiştir. Tekel işçilerinin direnişi, hükümeti yasayı ihlal eden bu uygulama karşısında uyararak demektir. Hükümeti hukuka uygun hareket etmeye çağırarak demektir. Tekel direnişi, bu nedenle aynı zamanda bir hukuk direnişidir... Herkes tarafından bilinir ki, 657 sayılı yasanın "4-C" maddesi nitelik gerektirmeyen sürekliliği olmayan çok ender bazı görevler için yazılmıştır; bu kapsamda istihdam, yasanın ruhuna uygun uygulamalar yapıldığı sürece bin kişiyi aşmamıştır. Bu eşik 2002 yılından itibaren aşılmaya başlanmış ve söz konusu istihdam türü özelleştirme politikasının yıkım sonuçlarından biri olarak yaygınlaştırılmıştır. Oysa 657 sayılı yasanın özü açıktır. Kamu istihdamında asıl çalışma türü memurluk (4-A) ve işçilikten (4-D) ibarettir; diğerleri istisnai zorunluluklar için öngörülmüştür" (Güler, 2010).

resine saatler kala nihayet Danıştay'dan da beklenen karar geldi ve Tekel işçileri eylemlerinin 78. gününde çadırları kaldırma kararı aldı.

Tekel Direnişii sürecinin kısa bir özetini verdikten sonra, çalışmanın ana sorusuna dönecek olursak, ilk bölümde, sosyal hak mücadelesinin kendiliğindenliğini tartışırken, şu sorular üzerinde durulacaktır: Tekel Direnişii sırasında işçi-sendika ilişkileri nasıl şekillendi? Direnişii sürecinde işçi-sendika ilişkileri neye doğru evrildi? Direnişii sendikasız olabilir miydi? Direnişii, sendikaya rağmen mi gerçekleşti? Tüm bu soruların incelenmesi, bizi işçi sınıfının mücadelenin içinde olması durumunda emek örgütlerini mücadeleci bir çizgiye zorlayabileceği noktasında önemli değerlendirmeler sunacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde, sosyal hak mücadelesinin sınıfsal niteliğini tartışırken sosyal hak mücadelesinde, hükümetin yaratmaya çalıştığı izlenimin aksine, çözümün liberal bir “uzlaşma”da değil de, sınıfsal birliğin sağladığı uzlaşmada olduğu vurgulanmaya çalışılacaktır. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise, Tekel Direnişii esnasında Ankara’da gerçekleştirilen mücadeleyi, ege-men kod ve pratiklerin yıkılması / dönüştürülmesi anlamında okumak mümkün müdür sorusu irdelenmeye çalışılacaktır.

I. SOSYAL HAK MÜCADELESİNİN KENDİLİĞİNDENLİĞİ

Son yıllarda, Türkiye’de sosyal hak mücadelesinde işçi sınıfının nesneleşmesi, emek örgütlerini de oldukça muhafazakâr bir çizgiye çekmiştir. 1980 sonrası yapısal, kurumsal ve yasal sınırlılıklarla çevrilen emek örgütleri, tabanın apolitikleşmesi ve siyasetin dışında kalması ile hak taleplerinde ve hak taleplerinin mücadelesinde oldukça geri bir noktaya düşmüşlerdir (Uygur, 1992; Müftüoğlu, 2007). Tekel Direnişii ise bu noktada, işçi sınıfının hak mücadelesinde kendiliğindenliği ve sınıfın özneleşmesini göstermesi noktasında incelenmeye değerdir.

Belirli koşullar altında kitleler ve kendiliğindenlik önemlidir (Wright, 2008). Kitleleri, kitlelerin eylemliliklerini, demokrasiyi ve kendiliğindenliğini savunmuş olan Rosa Luxemburg, bu merkezsizleşme eğilimine karşı dikkatli olunması noktasında da hep uyarıcı olmuştur. Yine Rosa Luxemburg’un “kendiliğindenlik” çözümlemesi, “kendiliğindenlik’in kitlelerin dilekleri ve düşünceleri doğrultusunda merkezsiz, karmaşık ve “ne idüğü” belirsiz yönelimlerini değil; kitlelerin mücadeleyi daha ileriye taşıyacak ve hareketsiz liderlikleri zorlayıp mücadeleyi yükseltecek olması olarak tanımlanmaktadır (Luxemburg, [1906] 1990). Bu noktadan hareketle de, Tekel direnişii içinde işçi sınıfının kendiliğindenliğini ve sınıfın mücadeleci örgütler yaratabilme olasılığını tartışmak değerlidir.

İlk olarak, görüldüğü üzere, Tekel Direnişii’ni sürükleyen direnişteki işçilerdir. Müftüoğlu (2010)’nun sözleri ile aktarırsak, “bu direnişii, işçi sınıfı mücadelesi tarihinde önemli bir yer edindiyse; bu, sendikal önderlik ya da sendikal dayanışmanın değil, doğrudan TEKEL işçilerinin ve onların yanında olan emekçilerinin eseridir.” Tekel Direnişii sırasında, işçi sendikaları ve konfederasyonlarının gerekli desteği vermedikleri ve işçi sınıfı hareketini ege-menlerin ve hükümetin “canını sıkmayacak” bir biçim ve içerikte idare etme çabaları çok açıktır. Diğer bir deyişle, sendikasını zorlayan ve onu mücadeleci bir çizgiye doğru yönelten Tekel işçileridir. Sendikanın direnişii sürecindeki ikircikli ve ne yapıp söyleyeceği kestirilemez tavrı, tam da bu kendi yapmak istediği ile tabanın baskısı arasında kalan tartışmalı alanını işaret etmektedir.

İkinci olarak, Tekel Direnişi'ni sürükleyen örgütlü mücadele olmuştur. Dolayısıyla, işçilerin mücadelesi ancak örgütlü yapılar içinde anlam kazanabilmektedir. Bu örgütlü mücadelenin önemini ve belirleyiciliğini gösteren iki noktanın altı çizilmelidir: İlk olarak, direnişi mümkün kılan işçiler örgütlü hareket içinde aktif çalışanlardır. Dolayısıyla kendiliğindenlik tartışmasına dönmek gerekirse, sınıfın hareketliliğini ve kendiliğindenliğini biçimlendiren “öncü işçiler” ve/veya “önder işçiler” örgütlü mücadele geleneğinden gelmektedirler. İkinci olarak ise belirtilmesi gereken, Tekel Direnişinin, işçilerin mücadelecisi yapısına dayanmasına rağmen, direnişin işçilerin sendikal örgütlenmesi olmadığı durumda gerçekleşmeyecek olmasıdır. Belirtilenler, aynı zamanda, otonomist Marksizmin,³ yukarıdan yönetilen, öncülüğe dayalı merkezi örgütlenmeden uzaklaşıp, çok sayıda eylemliliği birbirine bağlayan yatay, çok merkezli bir anti-kapitalist farklılıklar ittifakına yönelinmesi tavrının (Hardt ve Negri, 2004) sınırlarına da işaret etmektedir.

Üçüncü olarak, Tekel Direnişi ile ilgili sorulması gereken soru mücadelecisi sendikal yapıların nasıl hayata geçirileceğidir. Diğer bir deyişle, Müftüoğlu (2010)'nun sözleri ile “mücadele için sendika, mücadelecisi sendika için yine mücadele” nasıl örülmelidir.(?) İktidar ile uzlaşma içinde varlığını sürdüren sendikaların, işçilerin ihtiyaç duyduğu mücadeleyi örgütleyecek bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Bu, bir yandan işçi sınıfının sendikalarını mücadeleye çekecek siyasal hareketliliği göstermesi ile bir yandan da yeni sendikal formların ve yapıların işleyişine izin verecek hukuksal düzenlemelerle mümkün olabilecektir. Kapitalist sömürü (üretim araçları üzerine tesis edilen özel mülkiyetin ve emeğin ücret ilişkisine tabi kılınışının) karşısında yeni bir sendikal form gerekliliği durmaktadır. Günümüzde sendikal formlar, Türkiye'nin anayasal düzeninin mahkûm ettiği gibi, salt hâlihazırda işçi olarak çalışanlar tarafından, salt ücret mücadelesi vermek üzere, salt fabrika alanına sıkıştırıldığında, önüne konulan meşru maksadı bile gerçekleştirememektedirler (Özdemir ve Yücesan-Özdemir, 2009).⁴

II. SOSYAL HAK MÜCADELESİNİN SINIFSAF NİTELİĞİ

Tekel işçilerinin “kendiliğindenlik” konusunun yeniden gündeme taşınmasına neden olması ve direnişin yeni bir sendikal form ihtiyacına işaret etmesi, bize bu sendikal formun günümüz koşullarında nasıl bir hak kavramsallaştırmasıyla taleplerini öreceğini de sorgulatmaktadır. Hakim söylemin liberal haklar çerçevesinde ve “bireysel haklar”a dahil olarak değerlendirilebilecek “kültürel haklar”ı öne çıkardığı günümüzde, Tekel Direnişi sosyal hak mücadelesinde son dönemin egemen söylemsel stratejisinin çöktüğü andır ve/veya yerdir. Sınıfsal kökene dayanan kolektif kimlik anlayışından kopuş ve bu anlayışın yerini

³ Otonomist Marksizm, Marx'ın yazılarından yola çıkar ve Rosa Luxemburg, George Lukacs, Karl Korsch ve Antonio Gramsci, E.P. Thompson gibi düşünürlerin çalışmalarındaki belli uğrakları içerir. Bu kadar geniş, derin ve yaygın bir soy ağacının yanında, özellikle 1960'lar ve 1970'lerde İtalya'da işçiler, öğrenciler ve feministlerin de içinde olduğu *autonomia* hareketi merkeze alınabilir. Otonomist Marksizm üzerine daha detaylı bilgi için Steve Wright (2008)'in *Gökyüzünü Fethetmek: İtalyan Otonomist Marksizminde Sınıf Bileşimi ve Mücadelesi* (çev. Ö. Yalçın) ve Paolo Virno (2005)'nin derlediği, *İtalya'da Radikal Düşünce ve Kurucu Politika* (çev. S. Özer ve S. Göbelez) incelenebilir.

⁴ Yeni bir sendikal form tartışması için Ali Murat Özdemir ve Gamze Yücesan-Özdemir'in “21. Yüzyıl için Sosyal Politika: Mevcut Söylemlerin Eleştirisi” adlı çalışmaya bakılabilir

“birey” vurgusuna bırakması, neo-liberal dönemin öne çıkan özelliklerinden biridir. Bu noktada eskiden devletin karşısında sınıf temelli bir kolektif kimliğe sahip olan “işçi”, öncelikle “birey” haline gelmiş, ardından da karşısında devlet yerine piyasayı görmeye başlamıştır (Yücesan-Özdemir ve Özdemir, 2008). Piyasanın “adalet”ine terk edilen emek, bu süreçte kazanılmış haklarının çoğunu kaybetmiştir. Söz konusu süreçte, diğer bir deyişle “bireyleşme”ye karşı verilen mücadeleler, sermayeyi küresel çapta belirli politikalar izleme yoluna itmiştir (Öngen, 2009) Bu politikalar da yerelliklerde özgül biçimler kazanarak sınıf mücadelesinin seyrini etkilemiştir. Türkiye’de, bu politikalar seti, kimliklerin sınıfsal temellerinden kopartılarak ve etnik/mezhpsel bir temele yerleştirilerek dönüştürülmesi şekline bürünmüştür. Kürt, Alevi, Ermeni, vb. açılımlarını bu çerçevede okumak mümkündür. Antagonizmaların bu yeni kimlikler üzerinden tanımlanması ve “ceberut” devletin tasfiyesi ile sivil toplum alanındaki bu kimlik taleplerine, yeni biçimine bürünmekte olan devletin cevap vermesi, sınıfsal temelli kolektif kimlik anlayışını zayıflatmaya yardımcı olmuştur. Süreçte tanımlanan yeni “dayanışma” modeli de, farklı etnik kimliklerin varlığını ortaya çıkarmak, bunları tanımak, fakat tam da dönemin anlayışına uygun bir biçimde “farklılıkların uyumu” düsturu çerçevesinde “farklılıkları uzlaştırmak” amacını gütmektedir. Mevcut söylemsel strateji içerisinden bakılınca “ceberut devlet” ile onun ideolojisi olarak Kemalizm’in tasfiyesi ve yeni bir dayanışma modeli ile sanki “asıl çelişkiyi” uzlaştırmış bulunan hükümet de bu sayede “demokratik” olacaktır.

İşte Tekel Direnişisi sosyal hak mücadelesinde bu söylemsel stratejinin her durumda fayda sağlayamayacağını göstermesi anlamında ayrı bir öneme sahiptir. Tekel işçileri, kimlikler üzerinden yürütülen mücadeleyi içi boş bir hümanizm ile bertaraf etmeye çalışan hükümetin karşısında, kazanılmış haklarını korumak için etnik/mezhpsel/dinsel kimliklerini de muhafaza ederek, kendilerini birleştiren unsurun sermaye karşısında ezilen konumları olduğunu göstermiş ve sosyal hakları işçi sınıfının elinden almaya çalışan hükümetin hiç de “demokratik” olmadığını ortaya çıkarmıştır.

Yukarıda betimlendiği haliyle sermayenin bir “keşfi” olarak beliren, kültürel kimliklerin sermaye çıkarları doğrultusunda araçsallaştırılması olgusu, kültürel taleplerin önemsiz olduğu, bir kenara atılabileceği anlamına gelmemektedir. Burada vurgulanmak istenen, bu talepleri gerçekleştirecek ve yaralara merhem olacak çözümlerin bu yolla bulunmasının mümkün olmadığıdır. Etnik/mezhpsel/kültürel kimlikler tabanına yaslanan mücadelelerin, “açılımlar” yoluyla kolayca bertaraf edilebileceği, basit ödünlerle ezilenlerin ellerinde bulunan muhalefet dayanaklarının ellerinden alınabileceği unutulmamalıdır. Bunun haricinde, liberal “hak” anlayışı, kültürel hakları “bireysel haklar” sınıflandırmasına dahil etme ve ancak bu şekilde tanıma eğilimindedir. Sonuçta elimizde kalan sınıfsal anlayıştan uzak ve dışlayıcı⁵ bir hak kavramıdır.

⁵ Sınıf eksensiz olmayan kolektif hak talepleri, meşruiyetini, adına hak talep edilen kolektivitinin “doğal hakkına” dayandırmak durumundadırlar. Anılan durumda talepler ilgili kolektivitinin dışında olan ve bu kolektivitinin tarihsel psikolojik özellikleri nedeniyle bu kolektiviteye dahil olamayacak kimseleri içermez ve yer yer bunların “doğal haklarına” karşı ileri sürülür. Bu durumda ortaya çıkacak öteki ile sınıf kolektivitesinin ürettiği “öteki” köklü olarak farklıdır. Sınıf eksensiz olmayan kolektiviteyi yarattığı öteki kaçınılmaz olarak metalaşma, proleterleşme ve küreselleşme süreçlerinin dışında olabilecek bir benliğin imanına dayanır. (Özdemir vd., 2010)

Öyleyse, gelinen noktada, son yıllardaki eğilimin aksine sosyal ve kültürel hakları etnik/mezhpsel kimlikler üzerinden talep etmenin ezilenler için beklenen sonucu veremeyeceği açıktır. Bu durumda, anılan kimliklerden farklı kimlikler ile farklı bir hak tahayyülü ile yola çıkılmalı, sınıf savaşımında ezilenlerin dayanakları bunlar olmalıdır. Kurulacak hak kavramı pozitivist hak kavramından ve doğal hak kavramından farklı, üretici olmaktan kaynaklanan bir hak kavramıdır:

“Emekçilerin örgüt[lülüğü] söz konusu olduğunda ortak çıkar ya da çıkarlar, bireysel hakların ötesinde bir düzleme taşınır. Diğer bir deyişle, emekçilerin örgütü, kendi katılımcılarının piyasa terimlerine tahvil edilebilecek çıkarlarının ötesinde bir çıkarı –bu insanların belirli bir kolektiviteye ait olmaları nedeniyle sahip oldukları bir çıkarı- ya da (eğer ‘hak hukuken korunan çıkardır’ demiyor iseniz) hakkı tesis eder ya da korur... Toplumun kolektif emeğini oluşturanların (işçilerin, işsizlerin, aile içi ücretsiz emek sarf edenlerin, meta-dışı biçim kapsamında üretilen şeylerin üreticilerinin) salt bu kolektivitenin parçası olmak nedeniyle toplumun ortak mülkiyetine konu olan şeyleri talep etme hakkı vardır” (Özdemir vd., 2010).

Böyle bir hak kavramını ortaya atmanın, bu haklara dayalı taleplerin dile getirilmesini arzu etmenin, onun hemen işçi sınıfının taleplerine işlemlerini sağlamayacağı açıktır. Bu nedenle, anılan hak kavramının nasıl inşa edilebileceği sorunu önümüzde durmaktadır. Önerimiz, anılan hak kavramının oluşumunu sınıf mücadelesinde aramak olacaktır. Bunun için bir parantez açıp, “sınıf” üzerine birkaç söz söylemek faydalı görünmektedir.

İlk olarak, Tekel Direnişi’nde netleştiği biçimiyle, sınıfı kuran mücadeledir. Öncelikle tarihin *öznesi* olarak sınıf kavramını reddederek, tarihin *devindirici gücü* olarak sınıf mücadelesini öne süren Althusser’i takip edeceğimizi belirtmek gerekir (Althusser, 2004). İdealist “insan” kavramsallaştırmadan, tarihi “insanlar” yapar diyerek kaçmaya çalışan hümanistlere, Althusser bu kaçışın mümkün olmadığını izah eder. Ona göre, Marksizm-Leninizm’de tarihi yapan “kitlelerdir” (ki bu kitleler, kendilerini oluşturan “bireyler” toplamından fazlasıdır). Ancak, bunu, hümanistlere bir karşı argüman olarak sunar. Aslında, tarihi yapan kitleler de sınıf mücadelesi olmadan varolamazlar. Yani sınıf mücadelesine öncel bir sınıfın varlığından bahsedemeyiz. Sınıfı kuran mücadeledir; zira sınıfın kendisi bir ilişkidir. Mücadeleye öncel bir sınıf yoktur. Bu nedenle de, sınıf mücadelesi “ilk sırayı” tutmaktadır. “Sınıf mücadelesi, (fiilen ve hukuken) mücadelelerinden önce varolacak sınıfların türevsel sonucu değildir: sınıf mücadelesi, sınıfları sınıflara bölen (bir üretim tarzına içsel) çelişkinin tarihsel biçimidir” (Althusser, 2004: 36)

Diğer bir deyişle, “sömürünün kendisi... sınıf mücadelesidir”⁶ (Althusser, 2004: 36). Bizzat sermaye ilişkisi, sınıf mücadelesidir ve sınıfları sınıflara bölen çelişkinin tarihsel biçimidir. Kapitalist toplumda, sermaye ilişkisi içerisinde yer aldığı için, bu mücadele içerisinde olduğu için “işçi sınıfı”dır:

“(S)ınıf mücadelesinin *maddiliğini*, yani maddi *varoluşunu* ele almak gerekir. Bu maddilik ise son kertede, Üretim İlişkileri ile Üretici Güçlerin, somut bir tarihsel top-

⁶ Unutulmamalıdır ki, mücadele içinde olduklarının söylenebilmesi için işçilerin günlük hayatta karşılaştığımız biçimiyle aktif olarak sermaye karşısında durmalarına gerek yoktur. Sömürünün kendisi, diğer bir deyişle artı-değer temellükü var olduğu sürece işçi sınıfı “sınıf mücadelesi” içindedir.

lumsal formasyon içinde, verili bir üretim tarzının Üretim İlişkileri egemenliğindeki birliğidir. Bu maddilik hem sınıf mücadelesinin “temeli” hem de maddi varoluşudur, çünkü sömürü üretimde gerçekleşir ve sınıf uzlaşmazlığı, sınıf mücadelesi, sömürünün bu maddi koşullarına dayanır” (Althusser, 2004: 37).

Öyleyse, kapitalist bir toplumda çelişkinin sermaye ilişkisinde aranılması gerekliliği, sınıf mücadelesinin toplumu esas olarak hangi sınıflara böldüğünü da gözler önüne sermektedir. Asıl çelişki emek-sermaye arasındaki çelişki, üretenler ile sömürenler arasındaki çelişkidir. Bu durumda, en geniş anlamıyla yaşamın kendisini üretenler ve yeniden-üretenler “işçi sınıfı”na dahildir (Holloway, 2007).

İkinci olarak vurgulanması gereken, Tekel Direnişinde de gözlemlenen, sınıfı oluşturan şeyin farklılıklar olmadığı; sınıfı belirleyen şeyin sermaye ilişkisinde bulunduğu taraf, yani sınıf mücadelesi olduğudur. Diğer bir deyişle, Hardt ve Negri'nin (2008; 2004) “çokluk”u gibi, farklılıkların oluşturduğu, bu farklılıkların bir aradalığını kutlayan ve “termitler” gibi örgütlenen bir sınıfsal biçim değildir. Hardt ve Negri'nin savunduğu şudur: Sistem, farklılıkları kullanmaktadır. İrkçı-cinsiyetçi görüşler, yeni şirket stratejisine aykırıdır. Zira tüketiciler modernliğin dışladığı “ötekiler”i de içermektedir. Bunları kapsamak, şirket yönetiminde farklılık yönetimini gerektirmektedir. Fakat bu süreç post-modernlerde izlenebilmekte ve post-modernistlerin teorileri bu bakımdan şirketlere yardımcı olmaktaysa da süreç kendi kuyusunu kazmaktadır. Çünkü bu farklılıklar “çokluk”u oluşturmaktadır.

Buna karşılık, bizim savımız sınıfı oluşturan şeyin farklılıklar olmadığı, ve ayrıca bu farklılıkların “post-modern dönemde” işçi sınıfını oluşturanlar için yeni bir şey olmadığıdır.⁷ Sınıfı belirleyen şey, sermaye ilişkisinde bulunduğu taraf, yani sınıf mücadelesidir. Bulunulan taraf da farklılıkları dışlamaz, tam aksine -haklar üretici olmaktan kaynaklanıyor ise farklılıklar için ortak bir duruş noktası ve ortak bir payda sağlar:

“Sınıf terimi, aynı anda, hem kolektif emeğe, hem de tikel emekçinin çıplak etine tekabül eder. Çaresizliğe onun kadar dolaysız ulaşabilecek bir başka terim daha yoktur. Hastane kapısından içeri sokulmamanızın pek çok sebebi olabilir. Bunların hiç birisi sınıfınız kadar belirleyici olmayacaktır. Dayanışma edimi de ancak bu terim etrafında herkesi kapsayabilir” (Özdemir vd., 2010).

Özdemir (vd., 2010) bu dayanışma ediminin Marksizm dili ile mümkün olduğunu belirtmektedir:

“Canlı emeğin heterojenliğini, soyut emeğin homojenleştirici dili üzerinden ortak talep ve eylem düzeyine çıkartan da; soyut emeğin homojenleştirici dilini baskı aracı olmaktan uzaklaştıran da Marksizm'in dilidir. Marksizm'in dili öznesiz bir çeviri süreci içerisinden siyasi ifadeyi üretir. Ortak çıkarları bireysel hakların ötesinde bir düzleme

⁷ “İşçi sınıfı hiçbir zaman türdeş olmadı. Son 30 yılda ise istihdam koşulları bakımından bir türdeşleşme yaşanıyor. Daha doğrusu, benzer istihdam koşullarına tabi farklılaşmış istihdam türleri söz konusu. Birleşik sınıf hareketinin temelleri her zamankinden daha güçlü. Zira sınıfın belli bir seksiyonuna yaslanan bir sendi kaçılık hareketinin sınıf karakterini sürdürebilmesi olanakları tükenmiş görünüyor.” (F. Serkan Öngel tarafından Metin Özüğurlu ile yapılan röportaj) Birgün, 30 Nisan 2007, http://www.birgun.net/research_index.php?category_code=1177946906&news_code=1177947693&year=2007&month=04&day=30 (10.05.2010)

taşıma işlemi, iki yönde de hareketi gerektirir; parçalayıcı süreçler karşısında homojenleştiren terimleri, bir örnekleştirici edimler karşısında da heterojenleştiren ifadeleri. Sınıfsal eksen terimi de bu suretle anlamını bulur. Sınıfsal eksen doğrultusunda hareket etme pratiği bize ortaklıkları ve bağınazlıkları gösterir, bulur ya da keşfeder. Öyleyse gerekli olan sınıf eksenini dışında bir şey bulmak değil, sınıf eksenini oluşturan yeni bir çeviri pratiği geliştirmektir” (Özdemir vd., 2010).

Tekel Direnişinde de görebileceğimiz gibi, birliği sınıf sağlamaktadır. Tekel işçileri içindeki hem devletin ötekileştirmedeği ve ideolojisine kolayca yedeklenen, daha önce benzer bir eylemlilikle haklarını savunma ihtiyacı duymayan dindar kesim; hem de Kürt, Alevi, vb. olarak devletin ötekileştirerek içermeye yöneldiği ve bu nedenle halihazırda siyasallaşmış olan kesim, kazanılmış olan haklarını korumak için işçi sınıfı ideolojisi altında ortak söylem ve pratiklerini yaratmış, bu kimlik üzerinden siyasallaşmıştır. Vurgulanması gereken önemli bir nokta, mücadelenin biçimini belirleyen siyasallaşma şeklinin işçi sınıfı kimliği üzerinden olmasına rağmen etnik/mezhepsel kimliklerin de bir muhalefet unsuru olarak varlıklarını sürdürmüş olmasıdır.⁸ Sosyal hak mücadelesinde, hükümetin yaratmaya çalıştığı izlenimin aksine çözüm liberal bir “uzlaşma” değil, sınıfsal birliğin sağladığı uzlaşmadır (Özdemir, 2009).

Gelinen noktada karşımızda şu soru durmaktadır: Ortak paydada buluşan işçi sınıfı, hak kavramını nasıl üretir ve nasıl talep eder? Tekel Direnişi’nde hakların nasıl talep edildiği incelendiğinde dört nokta öne çıkmaktadır: Mücadele içinde; kendi dili ve pratiklerini oluşturarak; sermayenin saldırısına karşı direnerek ve gerektiğinde kazanımlarını kaybetmemek için saldırıya geçerek.

Yukarıda sosyal hak mücadelesinin kendiliğinden bahsedilmişti. Kendiliğindenlik, bu bağlamda sınıf mücadelesi içerisinde oluşan sınıfın bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat tekrar etmeli: Kendiliğindenlik partiyi gereksiz kılmaz (Althusser, 2004: 41).⁹ Sınıf mücadelesinin alevlendiği, sermayenin saldırıya geçtiği durum yani işçi sınıfının kendini yeniden üretmesi için gereken koşulların tek tek elinden alınması; tam olarak onun farklı bir üretime girmesi, direniş ile yeniden kurulmasına neden olur. Sınıf mücadelesi sınıfı kurmaktadır; gerek saldırılan taraf olarak direnerek, gerekse de direnişin içinde taleplerini yaratma yoluyla saldırıya geçerek.

⁸ “Emekçilerin örgütü kolektif haklar söylemine bireysel haklar söyleminden daha üstün bir yer verir. (...) Söz konusu olan kolektif hak sınıf eksenli haklar manzumesine tekabül eder. Sınıf eksenli genişletilmiş yeniden üretimin tüm boyutlarını (işgücünün üretimi dahil) kapsadığı gibi, ilkel birikim yönündeki kapitalist saldırılarında içerir. Sosyalist örgütsel faaliyet, ilkel birikim yönündeki kapitalist saldırılara cevap verme kapısını açtığı ölçüde ve bu maksatla, sınıf eksenli olmayan kolektivitelerle ittifak edebilir. Bu ittifakın süresi, biçimi ve içeriği ilkel birikime yönelmiş kapitalist faaliyet ve ilgili kolektivitelerin siyasi ufku tarafından belirlenir. Bu bağlamda Tekel’in özelleştirilmesi de, kamunun sağlık hizmeti üretmesinin engellenmesi de, kredilerini ödeyemeyen insanların kayıpları da sınıfsal içerik kazanır ya da sınıfsal içeriği ‘apaçık’ hale gelir” (Özdemir vd., 2010).

⁹ Partinin gerekliliğine ek olarak; kendiliğindenliğin varolmayan bir şey üzerine inşa edilmediğini, zaten orada bulunanın “keşfedildiğini” vurgulamak elzemdir. Filozofların “hazırladığı” felsefeyi dikkate almak gerekir. “(B)unun yokluğunda, Marksist kuram ile işçi Hareketinin birleşmesi yoluyla kitlelere ‘aşlanmış’ (Lenin, Mao), güçlü anlamdaki Felsefi öğeleri kendiliğinden halk bilinci sanmak mümkün olabilir” (Althusser, 2005: 32).

Değinildiği gibi, Tekel işçileri taleplerini örgüt üzerinden gerçekleştirmiştir: Sınıf – direniş içerisinde- örgütü dönüşüme zorlamış, işçilerin taleplerini dile getirecek bir yapının oluşacağı zemini yaratmış ve örgütün sınıfa dayandığı ölçüde, süreçlere müdahale ‘hakki’ olabileceğini göstermiştir. Özdemir vd. (2010), işçi örgütlenmelerinin faaliyet düzenleri hakkında şunları söylemektedir:

“İşçi örgütlenmeleri sınıf temelli yapılardır. Sınıfı ilgilendiren faaliyet düzenlerinin ve süreçlerin her noktasına uzanma “hak”ları buradan kaynaklanır. Bu hak sınıf çizgilerinin belirsizleştiği noktada, sınıftan kaynaklanan diğer hakların aksine, daralmak yerine genişleme zemini bulabilir. Bu faaliyet düzenleri bugün artık çok boyutlu ve biçim-belirsiz bir hale gelen (pek çok faaliyet düzeninde fabrika duvarlarını ve biyolojik zamanın ürettiği kısıtları aşmış bulunan) üretim alanından başlar ama bununla sınırlı değildir. Faaliyet düzenleri, -emek gücü piyasası işini kaybetme korkusu içinde çalışan insan üzerinde dolaylı yoldan bir etkiyi koruduğu süreç (bir başka ifade ile işsizlik sürdüğu ölçüde)-, işçi olmayan ama iş arayanları; üretim fabrika sınırlarını aştığı ölçüde, üretimin yapıldığı mekânı; işgücünün yeniden üretimi için ortaya konulan çabaların bütünü - iş arayanların aile ve mahallelerini/sosyal çevrelerini- kapsar. İlkel birikimin mağdurlarını da, amaç ve ilkelerde uzlaşmak kaydıyla, dışarıda bırakamaz”(Özdemir vd., 2010).

Tekel Direnişinin sınıfısal doğası, direnişin Türkiye’de sol/sosyalist örgütler ve gençlik ile sağlıklı ilişkiler kurmasını da sağladığı görülmektedir. Sol/sosyalist gençlik, sınıf ile birlikte olma ve sınıfı tanıma imkanını deneyimleme olanağını yakalamıştır. Bu deneyim esnasında, sol/sosyalist gençlik hem maddi hem manevi olarak direnişe tam destek verirken ve belki de direnişin 78 gün sürebilmesini sağlamada yardımcı olmuşlardır. Maddi destek anlamında, sol/sosyalist gençlik hareketinin soğuk Ankara gecelerine dayanabilmek için gerekli altyapının sağlanmasında önemli rol oynadıkları gözlemlenmiştir. Bu noktada, belirtilmesi gereken bir önemli deneyim de 24 saat verilen sağlık hizmetidir. Türkiye Komünist Partisi ve Türk Tabipler Birliği Ankara Şubesi’nin özverili çalışması ile gönüllü hizmet veren doktorlar tarafından direniş alanında 24 saat hizmet veren bir sağlık merkezi işletilmiştir.

Tekel Direnişini bizlere öncelikle sınıf mücadelesinin sınıfı (ve sınıf bilincini) nasıl oluşturduğunu göstermiştir. Mücadele içerisinde yaratılan dil ve pratiklerle sınıf ve direniş kendisini kurmuş ve yeniden-üretmiştir. Bu kendiliğindenlik durumu, örgütlerin talepler doğrultusunda dönüştürülerek kullanılmasıyla birleştiğinde, direnişin nasıl başarılı¹⁰ olabileceğini de öğretmiştir. Ayrıca son dönemdeki eğilimlerin aksine Tekel işçileri etnik/mezhepsel kimliklerinin muhalif olma özelliklerini kaybetmeden –diğer bir deyişle bu kimliklerini de koruyarak- sınıfsal kimlik üzerinden, “işçiler” olarak direndiklerinde hakim ideolojinin onları soğurmayı beceremeyeceğini de kanıtlamışlardır. “İşçiler” olarak direnmek, içinde bulunduğumuz koşullarda hakim söylemin ördüğü dili ve pratikleri de vurarak,

¹⁰ Kriz dönemleri sermayenin saldırıya geçtiği dönemlerdir. Bu dönemlerde devletin baskı ve ideolojik aygıtlarının daha etkin hale geldiği, diğer bir deyişle sermayenin proletaryayı tahakkümü altında tutabilmek için belirli politika setlerini hayata geçirdiği söylenebilir. Bu dönemlerde, sermayenin saldırısına uysalca boyun eğmeyen, bu nedenle birikimin rahatça gerçekleşmesinin önünde engel teşkil eden her türlü direniş (Tekel örneğinde de olduğu gibi) sırf bu nedenle bile başarılı sayılabilir.

kendi dili ve pratiklerini oluşturmak durumundadır. Tekel işçileri, direniş süresince işte bunu gerçekleştirmişlerdir.

III. SOSYAL HAK MÜCADELESİNİN DİLİ VE PRATİKLERİ

Kriz dönemlerinde ekonomi politikalarının yeniden düzenlenmesi gibi, insanların yaşam tarzları, bağımlılık türleri de değişmektedir. 1970'ler sonrası dünya ölçeğinde meydana gelen kriz sonrasında da ekonomi politikalarının düzenlenmesi açısından neo-liberal bir anlayış egemen olurken, bu yaklaşım/anlayış, muhafazakar-liberal bir bakış açısı ile de paralel biçimde yürümektedir. Söz konusu ideoloji ise toplumsal anlamda sınıf dışı temalar ya da çok sınıflı kimlikler/aidiyetleri (cinsiyet, etnisite, mezhep, vs.) ön plana çıkarılmıştır. Egemen bakış açısı, kendi uygulamalarının devamlılığını temin ettirecek birtakım kod ve değerlerin de toplumsal anlamda yerleşmesini sağlamıştır. Yapı ve kurumların değişmesi gibi, toplum içerisinde de buna uygun, devamlılığını destekleyecek anlayış/algı-lama biçimi ve değerler bütünü egemen hale gelmiştir.

Çalışmanın bu kısmında, Tekel Direnişi ve Ankara'da gerçekleştirilen mücadelenin, egemen kod ve pratiklerin yıkılması/dönüştürülmesi anlamında okumanın mümkün olup olmadığı, dolayısıyla bu zemini sağlayabilecek unsurların varlığı tartışmaya açılacaktır. Bu bağlamda, egemen kod ve pratiklerin neler olduğu ve söz konusu yıkılma/dönüşüm esnasında oluşumların ne şekilde hayat bulduğuna Tekel işçilerinin kendi deneyim ve sözlerinden cevaplar bulunmaya çalışılacaktır. Dolayısıyla sıklıkla, sürece dahil olmuş Tekel işçileri ile yapılan görüşme ve mülakatlardan da faydalanılacaktır. Zira mücadelenin dili ve pratiği, etkileşim içinde olan bir bütünü ifade etmektedir. Freire, çok bilinen *Ezilenlerin Pedagojisi* isimli çalışmasında “söz” ile ilintili olarak şunları söyler:

“Özgün olmayan bir söz, gerçekliği dönüştüremeyen bir söz, kurucu öğelerinin birbirinden koparılmasıyla ortaya çıkar. Bir söz, eylem boyutundan yoksun bırakıldığı zaman, düşünme de otomatik olarak zarar görür. Sözün yerini boş laf, lafazanlık, yabancılaşmış ve yabancılaştırıcı ‘dıldır’ alır, çünkü dönüştürme yükümlülüğü olmayınca itham etme de imkânsızdır ve eylem olmayınca dönüşüm olmaz” (Freire, 2008: 65).

İşçilerin sözlerinin bu denli önemli oluşunun öncelikli sebeplerinden biri ise, yukarıda Freire'nin vurguladığının aksine, “eylem boyutu” içerisinde dillendirilmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Burada aktarılacak olan sözler, deneyimlerden aktarılan ve hatta deneyimler içerisinde oluşumunu/kurulumunu gerçekleştiren sözlerdir.¹¹

Bir sosyal hak mücadelesi olarak Tekel Direnişi'nin söz ve pratiklerini değerlendirirken, öncelikle gerçekleştiği bağlamı ve yerleşik değer/kodları ortaya koymak gerekir. 1970'ler sonrasında yeniden yapılanma ve inşa sürecinde liberalizm, uygulamada getirdiği ekonomi-politikalar ekseninde yardımlaşma, paylaşma, birlikte hareket etme gibi kodları da değersizleştirmiştir. Devletin sosyal unsuru giderek aşınırken, bu kavram ve pratiklerin “Sivil Toplum Kuruluşu” söylemi bağlamında, bir tür otorite ve paternalist/himayeci bir biçime evrildiği görülmektedir. Zira yardım edilenler mağdur, yardıma muhtaç

¹¹ Sözün, diyalogu mümkün kılan bir araçtan öte bir şey olarak Freire, içerisinde “düşünme” ve “eylem” öğelerini barındırdığından ve gerçek bir sözün muhakkak ki praksis olduğundan bahseder. Bu sebeple de gerçek bir söz söylemek dünyayı dönüştürmektir” (Freire, 2008: 64) diyerek, söz ve dönüşümün / dönüştürmenin ilintisini ortaya koyar.

bireyler/hedef kitleler olarak kurulmaktadır. Bu tür bir yardımseverlik ilişkisi, yardım eden tarafı, diğer taraf karşısında “yüce gönüllülüğünü” sergileyen olarak göstermektedir. Bu durum giderek daha fazla bireyci, yalnızca kendini kurtarmayı/faydasını en çoklaştırmayı düşünen, piyasa adaletine bırakan bir liberal bakış açısı ile de desteklenmiştir.

Tekel Direnişine baktığımızda ise liberal kodların içerdiği bireyci yaklaşımın aksine birlikte mücadele etme pratiğinin öne çıktığı görülmektedir. Gerek günlerce sokakta kurulan çadırlarda birlikte uyuyup, birlikte yemek yeme gerekse açlık grevi esnasında grevdeki işçilere verilen destekte açıkça bu durum vücut bulmuş, yanı sıra söz konusu durumun Tekel işçilerinin söylemlerine de sıklıkla yansdığı görülmektedir:

“Ben TEKEL işçisi olarak, Diyarbakır’dan Ankara’ya gelirken bu kadar kalabalıkla karşılaşacağımı beklemiyordum. Ama burada binlerce insan bir araya geldik ve Türkiye’nin her yöresinden mücadele arkadaşlarımızla tanıştık. Hepimizin istediğı şey iş ve aştır. Her yöreden gelen dava arkadaşlarımızla dil, din, ırk gözetmeksizin, battaniyemizi, yemeğimizi ve bir çok şeyimizi paylaştık. Bu paylaşma olduğu sürece bu direniş devam edecektir...” (<http://devrimcioproleterya.net/?p:1177>)

Bireysel ve geçici kazanımların, yani “sınırlı zamanda bireysel kârını ençoklaştıracı” anlayışın zaman içerisinde dönüşümünü ise şu sözlerden okumak mümkün:

“...Kendi açımdan bakarsam ben bu mücadeleye para için geldim. Ama şimdi gözlerim açıldı. Artık çocuklarımın geleceğı için mücadele ediyorum.” (www.t24.com.tr/haberdetay/71618.aspx)

“... Bizim Malatya’da Sümerbank bizden önce özelleştirilmişti. O zaman Sümerbank işçileri, bizim fabrikanın önünden, ‘Susma, sustukça sıra sana gelecek’ diye slogan atarak geçerlerdi... Biz de onlara, affedersiniz, öküziün trene baktığı gibi bakardık. Bize sıra gelmez, diye düşünürdük. Ama geldi. O zaman Sümerbank işçilerine destek verdik sıra bize gelmeyebilirdi. Ah beyim ah...” (Aşık, 2010).

Ortak deneyimlenen üzerinden bir ortaklık kurulduğu görülmekte ve bundan ötürü ortak ve birlikte hareket etmenin önemli olduğunun kavranmasının altı çizilmektedir. Ya da Özüğurlu’nun ifadesi ile yaşamları parçalananlar yazgıları üzerinden tekillikten çoğulluğa yönelen bir ortaklık kurmuşlardır (Özüğurlu, 2010: 46).

Direniş esnasında Tekel işçilerinin kendi aralarında kurdukları ilişkilerin yanı sıra süreci birebir deneyimlememiş kesimlerden de uzun süreli destek gördüğüne çalışmanın önceki kısmında değinmiştik. Bunların arasında siyasi parti ve oluşumların yanı sıra, öğrenciler, memurlar ve civarında yer alan esnaf gibi geniş bir kitleyi saymak mümkündür. Ancak burada da söz konusu ilişkinin “mağdura yapılan yardım” özelliğini içeren ve bir nev’i hiyerarşik biçimde kurulmasından farklı olarak, dayanışma kültürü ekseninde gerçekleştiğı görülmüştür. Dolayısıyla işçiler de kendilerini yardım edilen konumunda görmek yerine, birlikte hareket edilenler, “destek olunanlar” olarak ifadelendirmiştir. Bu sebeple, yardım edilen “mağdur” bireyler olarak değil, yanında olunan, birlikte davranılan taraflar olarak söz konusu ilişkiyi kurmaktadır:

“Biz bu zamana kadar buradaysak, bu direnç gücünü bize öğrenciler, memurlar, halk verdiği içindir. Yurtdışından da selamlar, destekler geliyor. Biz de savaşıyoruz, biz de onlara savaşmayı öğreteceğiz.” (www.t24.com.tr/haberdetay/71618.aspx)

“Direniş sürecinde kazandığımız bir çok şey var: Sınıf dayanışması ve sınıf bilincine ulaşma yolunda adımlar atılması ve mücadele inancı. Türkiye’deki bütün sivil toplum örgütlerinin ve Ankara halkının bu haklı mücadelemizde yanımızda olması bizim için büyük kazanımdır. Bu mücadele sadece TEKEL işçilerinin değil, işçi sınıfının ve halkın gerçekleri görme yolunda başarı sağlamıştır. Ankara’da halktan, diğer işçi kardeşlerimizden ve devrimci yoldaşlardan büyük destek gördük, bu bizim direnişimize güç veriyor...” (<http://devrimciproleterya.net/?p:1177>)

“Çankaya Belediyesi maddi-manevi bütün gücüyle arkamızda oldu. O kadar ki, çadırlarımıza ruhsat verdi. Elektrik bağlattı. Liseli, üniversiteli çocuklar harçlıklarını bizim için harcadı... Sakarya Caddesi’nde barlar, birahaneler falan gece müşteriler gittikten sonra anahtarları bize bırakıyor. Biz de geceyi orada geçiriyoruz... Bize inanılmaz destek veriyorlar. Halk da, öğrenciler de, aydınlar da öyle...” (Aşık, 2010).

Yukarıdaki ifadeler ve söz konusu süreçte bilfiil pratikte deneyimlenenlere bakıldığında, sürecin daha önce de bireysel ve kolektif pratik üzerinden yaptığımız değerlendirmeyi destekler nitelikte, Raymond Williams’ın “egemen burjuva görüşündeki bireysel pratik düşüncesinden farklı, karşılıklı ve işbirliğine dayanan bir toplumsal pratik” diyerek imlediği hareket biçimi ile de son derece benzeştiği görülmektedir (Williams, 1989: 162).

İşçiler arasında kurulan ilişkilerde(çalışmanın “sosyal hak mücadelesinin sınıfsal niteliği” bölümünde de değinildiği üzere), neo-liberal söylemin “sınıf”ı dışlayıcı/görmezden gelici ve sınıf dışı farklılıkları vurgulayan yaklaşımına karşı, söz konusu kimlikler korunarak sınıf olarak kendini ifade edişin ve bir arada duruşun gerçekleştiği görülmüştür:

“...Bizim işçiler olarak aramızda ayrımız gayrımız yok. Günlerdir burada direnişeyiz. Diyarbakır’dan Tokat’a, Hatay’dan Bitlis’e tüm işçiler burada omuz omuza. Günlerdir birlikte yedik içtik, birlikte yan yana yattık. Türk Kürt bizler buradayız. Açılımı onlar yapmadı biz yaptık.” (<http://www.kizilbayrak.net/sinif-hareketi/haber/arsiv/2009/12/30/select/roeportaj/artikel/136/direnisteki-tek.html>)

“Biz sadece TEKEL için mücadele etmiyoruz. Bizim mücadelemiz tüm emekçilere yol gösteriyor. Biz Diyarbakır’dan geldik. Yıllardır Kürt kimliğimizden dolayı da baskı görüyoruz. Ama burada bir çok milletten işçi var. Biz hep beraber omuz omuza direniyoruz.” (<http://www.kizilbayrak.net/sinif-hareketi/haber/arsiv/2009/12/30/select/roeportaj/artikel/136/direnisteki-tek.html>)

Farklı birçok yöreden, inançtan, siyasi düşünceden, etnisiteden gelen işçilerin bu kimliklerinin farklılıklarını, sınıfın birleştiren bir unsur olarak bir araya getirdiği görülmüştür.

Direniş sürecinde, kadınların da oldukça ön planda yer alması dikkat çekici bir unsur olmuştur. Kadınların toplumsal görünürlüğünün süreç içerisinde öncesine nazaran fark edilir düzeyde değişmesini bir kadın işçinin sözlerine şöyle yansımaktadır:

“Biz kadınız ya, benim geldiğim yerde öyle erkek içine girmezdik biz. Kapalı bir çevrede yetiştik. Şimdi burada erkeklerle birlikte aynı çadırın içinde kalıyoruz, hem de tıkkış tıkkış, yan yana oturarak. Dizlerimiz birbirine değiyor otururken. Fabrikada çalışırken, selam bile vermediğimiz erkek arkadaşlarla şimdi dost, kardeş olduk.”(Ekmek ve Gül, 2010: 17)

“Biz kadınlar Yayladağ’da çok kapalı yetiştik. Bir kadın olarak yüksek sesle bile

konuşamazdık, şimdi burada bağıra bağıra sloganlar atıyoruz. Biz kadınlar bu eylemin öncüsü olduk. İnanın, buradaki çoğu kadın da benim gibiydi...” (Ekmek ve Gül, 2010: 17)

Eylemlerde ön sıralarda yer alan kadın işçilerin, kendilerini ifade etme, düşüncelerini dile getirme anlamında farklılıklar meydana geldiğini şu sözlerinde görmek mümkün:

“Daha önce bir kadın olarak düşüncelerimi bu kadar iyi ifade edemiyordum. Çünkü bu tür koşullarım olmamıştı, böyle bir imkânla karşılaşmamıştım. Burada kendimi ifade etmeyi öğrendim. Yaşadıkça öğreniyorum. Bir kadın olarak hayatımda çok şey değişecek. Bundan sonra her şeyde bir erkek kadar hakkım olduğunu hatırlayacağım” (Sayılan ve Türkmen, 2010: 144).

“Ben daha önce çok içe kapanıktım. Burada çok şey öğrendim. Burada öğrendiklerim kendimi geliştirmemi sağladı”(Sayılan ve Türkmen, 2010: 145).

Tekel Direnişisi sırasında dilde ve yaşam pratiklerinde dönüşüm atılan sloganlara da yansımıştır. Direnişin ilk günlerinde atılan ve bireysel haklar talebini dillendiren sloganların, ilerleyen günlerde “*Başkaban 4-C’yi al başına çal*” gibi, kolektif haklar diline dönüştüğü görülmüştür: “*Ak ak yediler, karanlığa gömdüler*”, “*Birleşe birleşe çoğalacağız*”, “*Hak verilmez alınır, zafer sokakta kazanılır*”.

Tekel Direnişisi sırasında emeğin vücut dili, duruşu da belli bir dönüşümün somut bir göstergesi olmuştur. Direnişin ilk günlerinde sloganlar atılırken fark edilen mevcut dağınlık, yan yana durmayı ve birlikte bir talep örmeyi bilmemezliğin izlerini taşıırken, direnişin ortalarından sonlarına doğru safların daha sıkı ve yumrukların daha sıkı olduğu direnişin kronolojik fotoğraflarında gözlemlenmektedir. Tekel Direnişisi üzerine olan fotoğraf arşivlerinden ve direniş albümlerinden¹² fotoğraflar tarihsel olarak izlendiğinde vurguladığımız nokta görülebilmektedir.

Tekel Direnişisi sırasında dönüşen dil ve yaşam pratikleri içinde emeğin kendi hukukunu kurduğu da vurgulanmalıdır. Tekel Direnişisi, Ankara’nın en yoğun ve işlek caddesi olan Sakarya Caddesi’nde gerçekleşmiştir. Sakarya Caddesi ayrıca gece yaşamının söz konusu olduğu, üzerinde barların ve meyhanelerin konumlandığı bir caddedir. Direnişteki işçiler 78 gün kendi güvenliklerini kendileri sağlamak zorunda kalmışlardır. Havanın çok soğuk olduğu gecelerde tahammülleri azalan ve sınırları gerilen direnişteki işçiler ile farklı dertler, sorunlar ve çileler ile Sakarya Caddesi’ne gelenler arasında tek bir tartışma olmamış/meydana gelmemiştir. Diğer bir deyişle, kimsenin “burnu kanamadı” ifadesini kullanmak yanlış olmayacaktır. Sermayenin olmadığı yerde, şiddetin de olmaması önemlidir.

Tekel Direnişisi sırasında farklı bir dil, iletişim alanında da gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Çadırlarda ana akım medyanın televizyonları yerine daha sıklıkla direniş haber yapan Ulusal TV ve Hayat TV seyredildiği gözlemlenmiştir. Türkiye Komünist Partisi 70 gün boyunca her gün Tekel Günlükleri basıp, direnişteki işçilere dağıtmıştır. Tekel Günlükleri, direnişten ve direniş dair, sınıfın anlayabileceği dil ve üslupla yazılmıştır. Tekel Günlüklerini de, emeğin kendi haber ağını kurması anlamında önemli bir deneyim olarak saptamak gerek-

¹² Tekel direnişisi üzerine “Direniş Albümleri” olarak isimlendirilen, oldukça önemli bir fotoğraf arşivine <http://tekeldirenisi.org/> adlı websitesinden ulaşılabilir.

mektedir. Bir diğerk ilk ise direniş alanından yapılan canlı yayındır.¹³ Tekel direniş, 19 Ocak 2010 akşamından başlayarak direniş alanında kurulan bir mobil TV stüdyosu ile 5 gece boyunca www.sendika.org adresinden canlı olarak yayımlanmıştır. Bu canlı yayın deneyimi içinde yer alan Başaran'ın sözleri ile:

Bu denli uzun süreli bir canlı yayın, gerek bir direniş alanından, sokaktan yapılması, gerekse de internet üzerinden gerçekleştirilmesi ve gönüllülük ve kolektivite temelinde örgütlenmesi nedeniyle Türkiye'de bir ilkti. Tekel direnişinden canlı yayın, gönüllülerin ifade ettiğine göre, "uzun", "röportaj ağırlıklı", "haber vermeyi, direniş alanının bilgisini uluslararası kamuoyuna taşımayı" hedefleyen bir yayının etkinliği olarak kurgulanmadı.... Günlerdir Tekel İşçileri ile dayanışma içinde olan Ankaralılar evlerine giderken, dayanışmanın hakkını verdiklerinin nişanesi olarak üstlerinde is ve duman kokusu götürüyorlar. Öte yandan canlı yayın, direnişin is ve duman kokusu dışındaki havasının "internet üzerinden koklanmasına ve mücadelenin yüzlerinin görünmesine" olanak sağladı (Başaran, 2010).

SONUÇ YERİNE

21. yüzyılda sosyal hak mücadelesinin üzerinde yükselmesi gereken eksenlere - sosyal hak mücadelesinin kendiliğindenliği, sınıfsal içeriği ve mücadelenin dili ve pratikleri -işaret etmesi açısından Tekel Direniş, oldukça önemli bir deneyimdir.

Kendiliğindenlik pratiğinin yaşandığı bu deneyimin durağan bir konumda yer alan sendikayı hareketlendirebildiğini belirtmek gerekir. Sosyal hak mücadelesi -yine bu deneyimde- kimlikler üzerinden ve parçalanarak değil, kimlikler de- farklılıklar da korunarak sınıfsal bir bütünleyicilik içinde sürdürülmüştür. Tüm bu deneyimlerin gündelik hayattaki dil ve pratiklere de yansıdığı, başka türlü bir söylem ve gündelik yaşam biçiminde dönüşüme imkan verdiği de belirtilmelidir.

Emek örgütlerinin etkisizliğinin çaresizliğe dönüşmeye başladığı ve bu çaresizlik durumunun toplumun çoğunluğuna hakim olmaya yüz tuttuğu bir dönemde Tekel işçilerinin hak mücadelelerinde kendiliğindenliği gün yüzüne çıkaran ve sendikayı eylemliliğe zorlayan tavrı; bunun gibi, hakların talebinin sınıfsal bir niteliğe bürünmediği durumlarda karşılaşılan dışlayıcı olma, soğurulma, vb. durumların genel geçer olduğu bir zamanda sınıfsal bir kimlik üzerinden, "işçi kimliği" üzerinden direnişin gerçekleşmesi büyük bir umut olmuştur. Bu kimliği (gücü) "yeniden" ele alırken işçilerin oluşturduğu dil ve pratikler de, bizlere bundan sonra sosyal hak mücadelesinde nasıl tavır alınması gerektiği hakkında önemli ipuçları bırakmıştır.

Tekel Direniş, kuşkusuz ki yanlışsız, hatasız ve tüm soru ve sorunların çözüldüğü zaman ve mekan değildi kuşkusuz ama bu yazı, geleceğe taşınması açısından önemli görüldüğü noktalara baktı ve Raymond Williams'ın sözlerini önemsendi: "Gerçek radikallik, umutsuzluğu ikna edici bir biçimde açıklamakla değil; umudu var etmekle olur." Biz de 21. yüzyılında sosyal hak mücadelelerinin umutları var etmesi temennisini taşıyoruz.

¹³ "Katılımcı ve mücadeleci siyaset için kamuoyu önemlidir. Muhafif bir hareketin yarattığı kamuoyuna en önemli örnek kuşkusuz Zapatista hareketidir (Cleaver, 2005). Chiapas'da çekilen videolar ve tüm belgelerin çevirisi siber-uzayda dolaşıma girmiştir ve Zapatista'lar "Ya Basta"(Artık Yeter) adlı web sitesinden geniş kitlelere ulaşmayı başarmışlardır. Eski bir kamyonetin çakmak gözüne takılmış bir dizüstü bilgisayara bültenleri giren Komutan Yardımcısı Marcos'u yeni iletişim teknolojileri tüm dünyaya tanıtmıştır" (Yücesan-Özdemir, 2009: 37).

KAYNAKÇA

- Althusser, L., (2004), **John Lewis'e Cevap** (Çev.: A. Tümertekin), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Althusser, L., (2005), **Yeniden-Üretim Üzerine** (Çev.: I. Ergüden ve A. Tümertekin), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Aşık, M., (2010), “Hasan uyanıyor!”
<http://www.milliekonomimodeli.com/index.php?icerik=7> (05.07.2010)
- Başaran, F., (2010), “Direniş Alanından Canlı Yayın”,
http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=29364, (20.03.2010).
- Clarke, S., (2004), **Devlet Tartışmaları** (Çev.: İ. Yıldız), Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Ekmek ve Gül, “TEKEL’le hem değiştiller, hem değiştirdiler”, Yıl: 3, Sayı: 4.(28.02.2010).
- Cleaver, H., (2005), “The Zapatista Effect: The Internet and the rise of an alternative political fabric”,
<http://libcom.org/library/zapatista-effect-cleaver> (20.12.2008).
- Freire, P., (2008), **Ezilenlerin Pedagojisi** (Çev.: D. Hattatoğlu / E. Özbek), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gök, A., (2010), “78 Günlük Tekel Direnişinin Kısa Özeti”, *Politeknik*,
<http://www.politeknik.org.tr/site/index.php/guncel/1610-78-gunluk-tekel-direnisinin-kisa-bir-ozeti.html> (20.04.2010).
- Güler, B. A., (2010) “Tekel İşçilerinin "4-C" Mücadelesi ve Memur Sendikalarını Bekleyen Tehlike”,
http://www.emekkoordinasyon.org/temel.php?subaction=showcomments&id=1265729307&archive=&start_from=&ucat=4& (20.03.2010).
- Holloway, J., (2007), “Sınıf Mücadelesi Nerede?”, (Derl.: Saad-Filho), **Kapitalizme Reddiye Marksist Bir Giriş**, İstanbul: Yordam Kitap, s. 270-282.
<http://www.t24.com.tr/haberdetay/71618.aspx> (05.07.2010).
<http://www.kizilbayrak.net/sinif-hareketi/haber/arsiv/2009/12/30/select/roeportaj/artikel/136/direnisteki-tek.html> (05.07.2010).
<http://devrimciproleterya.net/?p:1177> (05.07.2010).
http://www.birgun.net/research_index.php?category_code=1177946906&news_code=1177947693&year=2007&month=04&day=30 (10.05.2010)
- Jessop, B. (2008), **Devlet Teorisi Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak**, (Çev.: A. Özcan), Ankara: Epos Yayınları.
- Luxemburg, R., [1906] (1990), **Kitle Grevi, Parti ve Sendikalar** (Çev.: N. Tuğlu), İstanbul: Z.
- Müftüoğlu, Ö., (2007), “Kriz ve Sendikalar”, (Derl. F. Sazak), **Türkiye’de Sendikal Kriz ve Sendikal Arayışlar**, Ankara: Epos, s. 117-157.
- Müftüoğlu, Ö., (2010), “Mücadele İçin Sendika, Mücadeleci Sendika için Yine Mücadele”, **Evrensel**, (05.03.2010).
- Müftüoğlu, Ö., (2010), “TEKEL Direnişinde Sendikalar Hatalarını Tekrarlamamalı...”, **Evrensel**, (19.03.2010).

- Öngen, T., (2009), “Küresel Kapitalizm ve Sermayenin Hegemonya Stratejileri”,
<http://www.veribaz.com/viewdoc.html?kuresel-kapitalizm-ve--sermayenin-yeni-hegemonya-stratejileri-455926.html> (03.07.2010).
- Özdemir, A. M. ve Yücesan-Özdemir, G., (2009), “21. Yüzyıl için Sosyal Politika: Mevcut Söylemlerin Eleştirisi”, **Sosyal Politikada Güncel Sorunlar**, (Derl. P. Esin ve diğerleri), Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, s. 323-359.
- Özdemir, A. M., (2006), “Uluslararası Ekonomi Politığıne Marksist Yaklaşımlar”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı 105, s. 201-244.
- Özdemir, A. M., (2009), “Uzlaşma: Sosyal Politikanın Yok Ülkesi” (Reconciliation: The Utopia of Social Policy), **Mülkiye**, XXXIII, Yaz, s. 115-128.
- Özdemir, A. M., E. Aykut ve G. Uğurlu, (2010), “İşsizleştirme ve Yersizleştirme Çağında Örgüt: Tekel Direnişinin Çağrıştırdıkları”, **Tekel Dersliği**, (yayım aşamasında olan makale).
- Özüğurlu, M., (2010), “TEKEL Direnişi: Sınıflar Mücadelesi Üzerine Anımsamalar”, **Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi**, Nota Bene Yayınları, Ankara.
- Özüğurlu, M., (2003), “Sosyal Politikanın Dönüşümü ya da Sıfatın Suretten Kopuşu”, **Mülkiye**, 239, 59-75.
- Sayılan, F. ve Türkmen, N. (2010), “TEKEL Direnişi- Ekmek ve Gül”, **Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi**, Nota Bene Yayınları, Ankara.
- Scott, J. C. (1995), **Tahakküm ve Direniş Sanatları** (Çev.: A. Türker), İstanbul: Ayrıntı.
- Uygur, Ç. (Derl.), (1992), **Dinazorların Krizi**, İstanbul: Alan Yayınları.
- Williams, R., (1989), **İkibin’e Doğru**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Wright, S., (2008), **Gökyüzünü Fethetmek: İtalyan Otonomist Marksizminde Sınıf Bileşimi ve Mücadelesi**, (Çev.: Ö. Yalçın), İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Virno, P., (2005), **İtalya’da Radikal Düşünce ve Kurucu Politika** (Çev. S. Özer), İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Yılmaz, M., (2007), **Kapitalizmde Yapısal Dönüşüm**, İstanbul: Alaz.
- Yücesan-Özdemir, G., (2009), **Emek ve Teknoloji: Türkiye’de Sendikalar ve Yeni İletişim Teknolojileri**, Ankara: Tan Kitabevi.
- Yücesan-Özdemir, G. ve Özdemir, A. M., (2008), **Sermayenin Adaleti: Türkiye’de Emek ve Sosyal Politika**, Ankara: Dipnot Yayınları.
- “Direnişteki TEKEL işçileri ile konuştuk ‘Ölmek var, dönmek yok!’
<http://www.kizilbayrak.net/sinifhareketi/haber/arsiv/2009/12/30/select/roeportaj/artikel/136/direnisteki-tek.html> (04.07.2010).
- “TEKEL işçileriyle konuştuk” <http://devrimciproletarya.net/?p:1177> (04.07.2010).